

OSMANLI ARAŐTIRMALARI
XX

NeŐir Heyeti — Editorial Board

Halil İNALCIK — Nejat GÖYÜNÇ
Heath W. LOWRY — İsmail ERÜNSAL
Klaus KREISER — A. Atilla ŐENTÜRK

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
XX

İstanbul - 2000

Sahibi : **ENDERUN KİTABEVİ** adına İsmail **ÖZDOĞAN**

Tel : + 90 212 528 63 18 Fax :++ 90 212 528 63 17

Yazı İşleri Sorumlusu : **Nejat GÖYÜNÇ**

Tel : + 90 216 333 91 16

Basıldığı Yer : **KİTAP MATBAACILIK San. ve Tic. Ltd. Şti.**

Tel : + 90 212 567 48 84

Cilt : **FATİH MÜCELLİT Matbaacılık ve Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti.**

Tel : + 90 501 28 23 - 612 86 71

Yazışma Adresi: **ENDERUN KİTABEVİ**, Büyük Reşitpaşa Cad.

Yümni İş Merkezi 22/46 Beyazıt - İstanbul

ÇANAKKALE MUHAREBELERİNE ALMAN BAKIŞI

Ramazan ÇALIK

Çanakkale, zaferle neticelenmeden önce, Türkler tarafından kazanılması hayal olarak görülen bir savaştı. Çanakkale, ölüm-kalım, inanç ve namus, Batı emperyalizmi ve koloniyalizmine karşı hürriyet mücadelesidir. Türk'ün başı dara düşünce neler yapabileceğinin bir ispatıdır. Çanakkale, inancın maddeye karşı zafer kazandığı bir meydandır. Bu sebeplerle Çanakkale, Türk Milletinin altın harflerle yazmış olduğu destanlardan bir tanesidir.

Böyle bir zaferi kazanan Türk Milletine güç veren faktörler nelerdi? Acaba Türk Milleti'ne bu zaferi kazandıran, Almanların katkısı mıydı? Çünkü zaman zaman bazı yayın organlarında bu yönde bilgilere rastlanmaktadır. Olay, Türklerin bakış açısından, bir Türk destanı, hatta Atatürk'ün eseri olarak görülmektedir. Almanlar tarafından değerlendirildiği zaman Çanakkale Zaferi, Alman kumandanların başarısıdır. Zaferin Türk-Alman işbirliğinin neticesinde gerçekleştiğini belirtenler ise azınlıktadır. Bu çalışmada, Alman kaynakları ışığında Çanakkale Savaşı'nın nasıl değerlendirildiğini inceleyeceğiz.

1. Çanakkale Savaşları'nın Seyri ve Neticesi Hakkında Savaş Öncesi Tahmin ve Görüşler

Savaş öncesinde İtilâf Devletlerinin Çanakkale'de rahatlıkla galip geleceği beklenmekteydi. Bütün dünya, mücadelenin eşit olmayan şartlarda gerçekleşeceğini biliyordu. Bir tarafta İngiliz ve Fransız donanması; her türlü silâh ve teçhizatı hatta her çapta topa sahip iken, diğer tarafta Türkler, Balkan Savaşlarında yenilmiş, yorgun, sadece önceki yüzyılda Abdülhamid zamanında imal edilmiş silâhlara sahip idi.¹

¹ Freiherr von der GOLTZ, "Die Dardenellenkaempfe". *Deutsche Kultur in der Welt*, Dezember 1916.

İngiliz askerleri ve kumandanı Kitchener, kendilerine o kadar çok güveniyorlardı ki, Başbakan Chörchill'in deniz donanmasının karadan desteklenmesi gerektiği ısrarlı teklifini, reddetmişti.² 14 Mart 1915'de Dr. Meyer şöyle yazar: "İngiliz Amiral Limpus, Çanakkale istihkâmları ve Türk donanması hakkında savaşa başlamak için yeterli bilgi edindiğini sanmaktaydı. İngilizler, burayı dünyanın ardından söz edeceği deniz kahramanlığı için en ideal yer olarak görmekteydi. Fakat Çanakkale savunmasını aşmak, o kadar basit bir mesele değildi. Çünkü yaklaşık 65 kilometre uzunluğundaki silâhlendirilmiş boğazlara giriş yapmadan, iç tabyaları top atışlarıyla almak mümkün olamaz. Türkiye, savaşın başladığından beri, Çanakkale savunmasının eksiklerini gidermek ve düzeltmek için çaba sarfetmektedir. Bir donanmanın kara istihkâmlarına taarruz etmesi, kesinlikle kendi aleyhine sonuçlanır. İngiliz ve Fransız donanması boğazlara girerse, mayınlardan hariç, hiç beklenmeyen torpedo saldırıları gerçekleşecek ve mayın tarayıcılarına karşı da konabilecek. Boğazlara giriş teşebbüsü, filonun tamamının hayatına mal olması anlamına gelir. Bu sebeple İtilâf Devletlerinin güçlendirilmiş Akdeniz filosunun, Çanakkale savunmasını aşması muhtemel görünmüyor. İngiltere, Ruslar için en iyi gemilerinin yarısını riske etmeyi göze almayabilir. İngiltere, denizler üssü egemenliği düşünmektedir. Türkiye, muhtemel bir kara saldırısına karşı hazırlanmamış olsaydı, karaya çıkarılan askerlerin deniz taarruzunu desteklemesi şüphesiz fayda sağlayacaktı. Birkaç kolorduyla İtilâf Devletleri çok şey icra edemez. Türkiye, Balkan Savaşı'nda Çanakkale'yi daha güçlü düşman birliklerine karşı ön hazırlıksız ve daha az bir güçle savundu. Bundan dolayı Rusların, İstanbul'u fethetme arzusunun gerçekleşmesi çok şüpheli.³

Bir başka deniz uzmanının görüşleri, Meyer'in düşüncelerine paralellik arz eder. Hatta onun görüşleri biraz da tavsiye niteliğindedir: "Biz her yerde Boğazların fethedilmesini güçlendiren büyük engeller görüyoruz. Bu riziko gerçekleştirilmek istenirse, bunun için çok makul gerekçeler ortaya konulmalıdır. Çünkü birçok insanın hayatı ve gemi riziko edilecektir. Böyle önemli bir savaşın sebepleri, hem siyasî hem de askerî alanda aranmalı. Askerî sebepleri tahmin etmek kolay.. Çanakkale'ye sahip olabilmek, istihkâmların yerle bir

² Emil von DANIELS, "Der Kampf um die Dardenellen 1915", *Preussischer Jahrbücher*, Oktober-Dezember 1920, Bd. 182, Berlin 1920, s.75-77; D. WENIGER, "Der Flottenangriff gegen die Dardenellen", *Marine-Rundschau* 1925, Heft 1-3., s.1

³ F. von MEYER, "Dardenellenkämpfe", *Zeit im Bild*, München, 14. März 1915.

edilmesinden çok fazla şey istemektedir. Karaya çok sayıda asker çıkarılmalı, çünkü Türk ordusu güçlüdür. Bu sebeple kendisiyle şaka ettirmez. Karaya çıkarılacak askerler, Osmanlı askerinin kalitesinde yani birinci sınıf olmalı, savaş ordusu getirilmelidir. Ayrıca Türkler, savunmada da ustadırlar. Çanakkale'de sürekli bir başarının kazanılıp kazanılamayacağı ayrı bir sorudur. Osmanlıların cesareti, asker ve komutanlarının yeteneği, bölgenin sahil ve arazi yapısı, yeni bir İngiliz ve Fransız taarruzunun gerçekleşmesi için verilecek kararda göz önüne alınacak faktörler olması gerekmektedir. Ayrıca Türkler, bütün gücüyle mevcudiyeti için mücadele edecektir.⁴

18 Mart, "Dünyanın Beylerine" karşı tamamen hazırlıksız, yetersiz ve modern olmayan siâhlarla savaşmak anlamına geliyordu.⁵ Özellikle, yeryüzünün, güneş batmayan" ülkesi İngiltere'ye karşı koymak büyük cesaretti.

İtilâf Devletleri'nin Çanakkale'ye yapacağı hazırlıksız bir taarruzla ilgili görüşler, İngilizler ve İngiliz komutanları dışında, genel olarak İngilizlerin başarısızlığa uğrayabileceği yönündeydi. Ama İngiliz gururu ve kendilerinden başkasını küçük görme duygu ve düşüncesi, bu taarruzdan onları vaz geçirmede. Bunun yanında ölecek asker de İngiliz askeri değildi. Cepheye ve ölüme sürebileceği milyonlarca müstemleke askeri vardı. İngiliz kanı akmayacaktı; Türklerin ve sömürgelerinden toplayacağı önemli bir kısmı Müslüman insanların kanı akacaktı. Bu da onlar için önemli değildi.

II. Devletler Açısından Savaşın Kazanılmasının Önemi veya Kaybedilmesinin Getireceği Zararlar

II.I. Türkiye Açısından

İkinci Meşrutiyet devrinde Trablusgarp ve Balkan Harpleri ile büyük arazi kayıplarına uğramış, İstanbul'da karamsarlık hakim olmuştu. Çanakkale zaferi, kaybolmuş ümitlerin yeniden ortaya çıkmasını sağladı. Türk Milletinin kahramanlık duygularını yeniden uyandırdı. Bu şartlarda, Çanakkale'de yarım kalan destan, Milli Mücadele ile tamamlandı. Çanakkale zaferi, Türk Milletini

⁴ "Die Beschiessung von einem Marinemann", *Neue Freie Presse*, Nr.18139, Wien, 21 Februar 1915

⁵ G. v. JANSON "Dardenellen", *Deutsche Allgemeine Zeitung*, Nr. 130, 18 Maerz 1925.

olağanüstü mutlu etti, onlara yeniden büyük ümitler verdi ve moral duygusunun doruk noktasına ulaşmasını sağladı.⁶

Çanakkale'nin blokajı, Rusya için nasıl öldürücü yara anlamına geliyorsa, tam tersine Türkiye için de yaşam anlamına geliyordu. Boğazlar, Marmara Denizinde bulunan başkent İstanbul için hakikaten giriş kapısı oluşturuyordu. Bu kapı, her türlü şartlarda düşman kuvvetlerine kapalı kalmalıydı. Çünkü Osmanlı Devleti'nin hayat damarları, Boğazlar ve Marmara Denizi'ne hakim olan başkentte toplanıyordu. İstanbul'suz Türkiye'nin, uzun süre savaş yapması mümkün değildi. Hükümet ve yöneticilerin yerleri değiştirilebilirdi. Bu çok önem taşııyordu. Ama ordunun hemen hemen bütün ihtiyaçları buradan karşılanıyordu. Bu sebeple Küçük Asya'nın hiçbir başka şehri, başkent in bu görevlerinin küçük bir kısmını üstlenecek konum ve ortamda değildi. Türk cep-heleri, İstanbul'dan takviye almazsa kısa sürede aksamaya başlar. Türkiye'nin müdafaa gücü ve sürekliliği, ilk etapta boğazların elde kalmasına bağlıydı. Bu sebeple Çanakkale Savaşı, Türkler için ölüm-kalım anlamına geliyordu.⁷

Çanakkale'nin stratejik anlamı, oradaki savaşların dünya tarihine mal olmasını sağladı. Sadece savaş değil, özellikle onun siyasî ve arka plânı, bütün dünyanın gözlerini bu bölgeye çevirmesini sağladı. Boğazlardaki askerî vaziyetteki her değişim, buna uygun politik gelişme yaptı ve bilhassa tarafsız Balkan devletlerinin tutumu için büyük anlam taşıdı. Burada şu varsayım yeterli: Çanakkale Savaşı'ndan sonra İtilâf Devletleri, 1915 yılının ilk yarısında İstanbul önüne gemilerini demirleseydi, Bulgaristan İttifak Devletleri için kaybolmuş olurdu ve muhtemel olarak da bütün Balkanlar ve Romanya, Avusturya-Macaristan'a karşı harekete geçebilirdi.⁸

İtilâf Devletleri, Çanakkale'yi geçebilselerdi, Osmanlı Devleti'nin önüne barış şartlarını koyup imzalatıracaklardı. Osmanlıyı savaşmadan teslim alacaklardı. Gerçi daha sonra istedikleri anlaşma ve sonuca ulaştılar ama bir şeyi

⁶ "Der Angriff auf die Dardanellen, Der ruhmvolle Tag", *Frankfurter Zeitung*, Nr. 79, 20 März 1915.

⁷ Carl, MÜHLMANN, *Der Kampf um die Dardanellen 1915*. Berlin 1927, s. 44. Bu eser, Türkçeye çevrilmiştir. Bkz. *Çanakkale Savaşı – Bir Alman Subayının Notları*-, Tercüme: Sedat UMRAN, Timaş yay., İstanbul 1998. Eserin orijinalinden faydalanılmıştır.

⁸ MÜHLMANN, s. 45; Hans KANNENGIESSER PASCHA, *Gallipoli, Bedeutung und Verlauf der Kämpfe 1915*, Berlin West 1927, s. 197. M. Fevzi TOGAY tarafından çevirisi, *Cumhuriyet Gazetesi'nde*, 2.11. 1927- 2. 4. 1928 tarihleri arasında yayınlanmıştır.

başaramadılar; Türklerin Çanakkale Zaferi ile yeniden yeşeren kahramanlık duygularını yok etmeyi. Çanakkale, Türklere kendine güvenini yeniden sağladı⁹. Üzerlerinde leke olan Balkan yenilgisinin olumsuz izlerini silme fırsatı verdi. Türk Milletinin yeniden doğmasının ilk sinyallerini verdi.

II.2. Almanya Açısından

Türkiye'nin, Almanya'nın yanında savaşa girmesi ve özellikle Çanakkale Savaşı'nı kazanmış olması, Almanya açısından büyük anlam taşır. Çünkü Almanya, İtilâf Devletleri kuvvetlerinin bölünmesini istiyordu. Bunun için Türkiye'nin bir an önce savaşa katılması gerekiyordu. Almanya Başbakanı Holweg, İstanbul'daki Büyükelçisi ve askeri misyonundan Türkiye'nin bir an önce savaşa iştirak ettirilmesini ister ve bunun için Büyükelçisine arka arkaya telgraflar çeker.¹⁰ Çanakkale, Güney Doğu Avrupa'nın anahtarı durumundaydı. Boğazların stratejik yapısından dolayı, Türkiye'yi Almanya'nın müttefiki olarak kazanmak değer taşıyordu. Tabii ki Boğazlarda da savaş başlamalıydı.¹¹ Çanakkale zaferi, Almanya için alışılmıştan dışında bir anlama sahipti. İngiliz ve Fransızların Türklere karşı yaptıkları savaş hedefe ulaşsaydı, Ruslar, yetersizliğinden dolayı büyük sıkıntılar yaşadığı bütün ihtiyaç ve savaş malzemelerini Boğazların açılan kapısı vasıtasıyla temin edecekti¹². Bu da Almanya'nın Doğu'da güçlü bir Rus Ordu'suyla savaşması anlamına gelecek ve Batı'da istediği gibi rahat hareket edemeyecekti.

Bulgaristan, Romanya'nın garantisi olmadan Sırbistan'a karşı savaşmak istemiyordu. Romanya, keza bu garantiyi vermek istemiyor, Rus savaş meydanlarındaki gelişmeleri bekliyordu. Şimdi her ülke, Türkiye'nin göstereceği performansa göre hareket edecekti.¹³ Çanakkale Savaşı'nı Türkiye kaybetse idi, bütün Balkan Devletleri ve İtalya, Almanya'nın karşısında savaşa girecek ve Almanya da düşmanlarla tamamen çevrilmiş olacaktı.

⁹ WENİGER, s.115.

¹⁰ LOREY, *Der Krieg in den türkischen Gewässern*, Bd. 1, Berlin 1928, s. 44-45.

¹¹ JANSON, "Dardenellen".

¹² Leo BRENNER, "Der Kampf um die Dardenellen", *Frankfurter Zeitung*, Nr.82, 23 März 1915.

¹³ LOREY, s.42.

Türkiye'nin savaşa girmesiyle İtilâf Devletleri, Batı Cephesi'nde bulunan güçlerinin bir kısmını Doğu'ya göndermek mecburiyetinde kaldı. Böylece Osmanlı Devleti, Boğazlarda hareket ettirilmeyecekti. Almanya, İtilâf Devletlerinin bu davranışından yararlanarak, Doğu Avrupa'da üstünlüğü ele geçirmek istedi. Ayrıca, bu, İtalya ile müzakereleri de gündeme getirdi. Çanakkale'de İtilâf Devletlerinin bir zaferi olsaydı, hiçbir kuvvet İtalya'yı İttifak Devletlerinin yanında savaşa girmesini sağlayamazdı.¹⁴

Alman Müller, Bağdat Demiryolları Genel Müdürü Günther'in, Balkan Politikası ve Çanakkale'nin son durumu hakkındaki görüşlerini raporunda şöyle yazar: "*Silâh gelmiyor. Almanya'da buna çözüm bulunmazsa, burada kaybetmek çok uzak değil. Meseleler hakkında bilgisi olanlar, gittikçe endişeleniyor. Alman subaylar, netice elde etmek için bütün gayretlerini seferber ediyor. Türkler, her hafta büyük zaiyatlar veriyor ama destek gelmiyor. Savaş, Flandra'da kararlaştırılacak düşünçesi tamamen yanlış. Flandra ve Polonya'da sadece Fransa ve Rusya'yı yenebiliriz, asıl düşmanımız İngiltere'yi değil, o halde buradaki savaşı zaferle sonuçlandırmalıyız. Hindistan ve Mısır'da İngiltere'ye saldırabilirsek, bizim için rahat olur. Fakat iki yolda İstanbul'dan geçiyor. Doğu ve Batı'da çok parlak zaferler kazansak da, İngiltere'yi yenmediğimiz sürece, dış politika yapamayız, düşünürler ve yazarlar toplumu olarak kalırız. İngiltere'nin de istediği bu.*

O halde Çanakkale, Boğazlar ve Almanya için savaş ve siyasetin belirleneceği başlangıç noktasıdır. Onu kaybedersek, - işi bilenlerin hiç şüphesi olmadığı gibi, böyle gidersek, diğerlerini de kaybederiz- savaş da bizim için kaybedilmiştir. Burada kazanırsak, sonbaharda İngiltere, Mısır'da ağır bir yenilgi alır ve Hindistan'da da büyük ayaklanmalar başlar."¹⁵

Türkiye'nin Çanakale'yi kapatmasıyla, Rusya'nın İtilâf Devletleri ordusu ile bağlantısının kesilmesi neticesinde, İttifak Devletleri, tahmini mümkün olmayan kazanç sağladı. Böylece Rusya, ayrılıkçı tehditlerin baskısı altında İtilâf Devletlerinin gücünden şüphelenmeye başladı.¹⁶

¹⁴ DANIELS, s. 97.

¹⁵ MÜLLER, Konstantinopel, 17. 7. 1915, Lieber Herr Kapitan, Hamburg-Ameriki-Linien, *Türkei, Allgemeine Politik*, R. 22344, Bd. 1 und 2.

¹⁶ Berlin 27 Mai 1915, *Die Türkei, der Balkan und die Zentralmaechte, Türkei R. 21220.*

Çanakkale, savaşın dışında Almanya'ya ticaret alanında da büyük katkı ve menfaatler sağlamıştır. İngiliz ve Fransız komisyoncular, -daha sonra petrol ve yağ ürünlerinde olduğu gibi- Romanya'nın hububatının tamamını alırlar. Mevcut olan bütün gemilere yüklerler ve hareket ederler. Alman Bükreş Konsolosu Bergen, önceden tanıdığı olan Consten'e bu durumu Enver Paşa'ya iletmesini ve Çanakkale'yi kapatırmasını rica eder. Bunun üzerine Consten, Afganistan'a plânlanan hareketleri bahseder. Yeterli araçın olduğunu ancak hediyein olmadığını söyler. Hediyeler için en az 300.000 Franka ihtiyaç vardı. Bergen, Çanakkale meselesinde sonuca ulaşabilmesi için, hediyelere kullanılacak parayı emrine tahsis etmek ister. Bu meseleler üzerine Hildebrandt'la konuşur ve bilgi verir. Çanakkale'nin kapatılması; bizim hububat alışımımızı milyonlarca değerinde ucuzlatabilir diye konuşurlar. Bu sebeple, Çanakkale kapatılırsa Almanya 300.000 Frank ödemeye hazırdır. Aynı şekilde, İstanbul'da bulunan Consten'e büyükelçilik vasıtasıyla talgraf gönderir. Consten, telgrafını Enver Paşa'ya iletir. Enver Paşa, dört saat sonra Çanakkale'yi kapatır. Consten, parayı ister. General Bankası vasıtasıyla İstanbul'a göndermeye çalışır, fakat orada altın olarak ödeme gerçekleşmez. Bundan dolayı Bükreş'te altınları satır. Buradan 300.000 Frankı Consten vasıtasıyla İstanbul'a gönderir ve işini tamamlamış olur.¹⁷

Bu misaller, Türkiye'nin, Almanların yanında savaşa girmesinin anlamını her yönüyle göstermektedir. Savaşa girmiş olan Türkiye'ye karşı İtilâf Devletleri, seferber oldu. Rusya, Kafkaslara ordu gönderdi. İngiltere ve Fransa; Çanakkale'ye ordu göndermeye başladı. Türklere karşı savaşacak her İtilâf Devletleri askeri, Almanların yükünü biraz hafifletecekti. Ayrıca Çanakkale Savaşı'nın kazanılmasıyla diğer müttefiklerinden destek alamayan Rus ordusu, Almanlara karşı savaşta çok etkili olamıyordu. Burada Almanya'nın Bükreş Konsolosu Bergen'in Enver Paşa dolayısıyla Osmanlı Devleti üzerinde ne kadar etkili olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı üzerindeki bilinen Alman nüfuzu, her vesile ile vurgulanmaktadır.

¹⁷ Grünwald-Berlin, 3. Februar 1915, An das Auswaertige Amt, z.H. von Kaiserlichen Deutschen Gesandten von Bergen, *Türkei*, R. 21220.

II. 3. İngiltere Açısından

Hayatî ve maddî açıdan Çanakkale, İngiltere için Türkiye ve Almanya kadar önem taşımasa da, prestij açısından çok önemliydi. İngilizler ve dünyanın güneş batmayan imparatorluğu İngiltere için, yeryüzünde engel bulunmamalıydı. İngiltere, bu duygu ve düşüncelerle hareket ediyor, kendi menfaatleri ve emperyalist ideallerini gerçekleştirmeye çalışıyordu. İngilizler, kendilerine olan sonsuz güvenlerinden dolayı da Çanakkale'yi bir hamlede geçeceklerini sanıyorlardı. Daha önce de bahsedildiği gibi İngiliz Amiral Limpus, Türklere karşı savaşa başlamak için Çanakkale cepheleriyle ilgili yeterli bilgi aldığına inanıyordu. İngilizler, burasını deniz kahramanlıklarını gösterecekleri en uygun mekân olduğunu düşünüyorlardı.¹⁸

Aynı zamanda İngiltere, Çanakkale'ye saldırmanın kendisi açısından başka faydalarının da olduğu görüşündeydi. 25 Kasım günü toplanan savaş komisyonunda İngiliz Başbakanı, Çanakkale'ye saldırı hakkında şunları söyler: "Mısır'ı savunmanın en iyi yolu, Türkiye'nin Asya sahillerinde her hangi bir noktasına saldırı olur. Bu düşüncenin tartışılıp olgunlaşmasında o, Gelibolu yarımadasına saldırıyı teşvik eder. Çanakkale'yi hükümlüğümüz altına alabilirsek, İstanbul'da barış şartlarını dikte ettirmeyi başarırız" der. Ayrıca o, bunun çok zor operasyon olacağını ve büyük bir kuvvetle yapılması gerektiğini ilâve eder.¹⁹

İlk bombalamanın amacı, Türkiye'yi uyarmak ve Balkan Devletlerine, Yunanistan ve İtalya'ya, İtilâf Devletlerinin yanında yer alması için baskı yapmak idi. Bundan başka Mısır'a karşı Türklerin yapabileceği taarruz gücünü zayıflatmak ve Rusya'dan hububat taşıma ve Rusya'ya silâh malzemesi götürme imkânını sağlayacak su yolunu açmaktı. İngiltere, daha önce takip ettiği siyasetin aksine, Çanakkale'yi Ruslara bırakma eğiliminde olduğu izlemine veriyordu. Bugüne kadar o, Türkiye ile birlikte Rusların Akdeniz'e inmesine karşı savaşıyordu. "Times", İtilâf Devletlerinin muhtemel başarısı üzerine şöyle yazıyor: Böylece Almanya'nın Orta Doğu'ya giden yoluna bir kama sokulacak ve önemli bir müttefiği olan Türkiye'den ayrılması sağlanacak. Türkiye'de muhtemel bir anarşi oluşacak, komite yıkılacak ve büyük bir ihtimal

¹⁸ MEYER, "Dardenellenkaempfe".

¹⁹ Sir William ROBERTSON, *Soldaten und Staatsmaenner 1914-1918*, Berlin 1927, s. 65; DANIELS, s.76; WENIGER, s.1.

Alman hükümlerini bastırılacak. Ama en önemli sonuç, Rusya'nın içinde bulunduğu soyutlanmadan kurtulması olacaktı.²⁰ İngiltere, Çanakkale ve Boğazları geçmeyi, İstanbul'u almayı ve Türkiye'yi barışa zorlamayı başarabilseydi, böylece Batı Devletleri ile Rusya'nın bağlantısı sağlanacak, İngiltere için Doğu'daki tehlike bertaraf edilecek ve Almanya bu durumda anlaşma yapmaya mecbur kalacaktı.²¹

Çanakkale, İngiliz millî gururu için acı bir ilâç oldu. Savaş başlarında hiç önem vermedikleri Türk ordusu önünde şartsız geri çekilmek zorunda kaldılar. Gelibolu Yarımadasından çekilmek, İngiltere için büyük bir prestij kaybı anlamına geliyordu. Bunun yanında İngilizler tarafından yönetilen birçok İslâm ülkesinde ayrılmalar ve kolonilerinde büyük ayaklanmalar söz konusu olabiliyordu.²²

Dünyanın güneş batmayan imparatorluğu İngiltere, Çanakkale yenilgisiyle psikolojik yönden büyüklüğünü ve prestijini sarstı. Alman Subaylardan Prigge, bu konuda şöyle der: Gerçekten İngiltere, prestijinde büyük bir acı yaşadı. Hatta kendi ülkesinde; artık şimdi hiçbir İngiliz, İngiliz mutlak gücüne inanmıyor.²³

Çanakkale'de bu kadar insanın kanının akması, şüphesiz İngiltere için çok rahatsız edici olmamıştır. O, sadece kendi prestij ve menfaatlerini düşünmektedir. Çünkü Çanakkale için kendi askerini değil, bilakis Avusturalya-Hindistan ve diğer ülkelerden getirdiği askerleri kurban etmişti. Fakat Fransızlar, kendi çocuklarını seferber ettiler. Bu sebeple acı kayıp, Paris'te Londra'dakinden çok daha fazla hissedildi.²⁴ Yenildikten sonra geri çekilirken, mümkün olduğu kadar Fransız ölümler alınırken, istisnasız bütün zenciler bırakılıyordu.²⁵

²⁰ Z. D. IMHOFF, "Die Beschiessung der Dardenellen", *Vossische Zeitung*, Nr. 129, 11 März 1915.

²¹ "Der Angriff auf die Dardenellen, Der ruhmvolle Tag", *Frankfurter Zeitung*, Nr. 79, 20 März 1915.

²² MÜHLMANN, s. 169.

²³ Major E.R. PRIGGE, *Der Kampf um die Dardenellen*, Weimar 1916, s. 110.

²⁴ "Die Kaempfe an den Dardenellen, eine neutrale Schilderung", *Frankfurter Zeitung*, Nr. 186, 7 Juli 1915.

²⁵ Franz BABINGER, "von den Dardenellen", *Frankfurter Zeitung*, N. 162, 13 Juni 1915.

Sömürge askerlerinin cesedini ve yaralılarını taşımaya değmezdi. Üstelik onlar beyaz derili değildi. Onun için İtilâf devletleri menfaatleri için bile ölmüş olsalar, köle değersizliğini değıştirmiyordu.

II. 4. Rusya Açısından

Rusya, yüzyıllardan beri süre gelen rüyasını gerçekleştirmek istiyordu: İstanbul'a sahip olmak, Ayasofya'ya "haç" asmak ve sıcak denizlere inmek. Savaş bu açıdan kaçırılmaz bir fırsattı. Ayrıca İngilizlerin ve Fransızların İstanbul'u işgâl edip, Ruslara hediye etmesi fevkalâde olurdu. Ruslar bu beklentiler içerisindeydi. Hatta Rus Hükümeti, 4 Mart 1915 tarihinde İstanbul ve Boğazlar üzerine isteklerini bir memorandumla ortaya koydu.²⁶

İngiltere'yi hemen harekete geçirmek için Rusya Dışışleri Bakanı, İngilizlerin Türkiye'nin batısında herhangi bir yerde nümayış yaparak, Türkiye'nin Kafkaslarda bulunan ordusunun sayısını azaltmasına yardımcı olmasını, İngiliz Dışışleri Bakanı'ndan Petersburg'ta istedi.²⁷ Böylece Rusya'nın Osmanlı ordularını doğuda yenmesi zor olmayacaktı. İleride Rusya'nın İngiltere'den bu isteğini maalesef dolaylı olarak Enver Paşa karşılayacaktı.

Çanakkale, Kafkaslardaki Türk Ordusunun sayısının azaltılmasına yardımcı olmasının yanında Rusya için İtilâf Devletleri arasında bağlantıyı sağlama ve onlardan gerekli savaş malzeme yardımını alabilme açısından çok önemliydi.²⁸ Ayrıca yüz milyonluk Rusya İmparatorluğunun güney kısmının ithalat ve ihracaatı tamamıyla Çanakkale ve Boğazlar vasıtasıyla yapılıyordu. Bu trafik damarının Türklerin elinde bulunan Çanakkale vasıtasıyla tıkanması, Rusya için kaos ve ekonomisinin ölümü anlamına gelirdi. Rusya'nın ekonomik sebeplerden dolayı Boğazlar ve Çanakkale'ye hükmetmeye uğraşması aşikâr gözükmektedir. Boğazların hükümdarı olarak Çar, Küçük Asya'nın eşğinde bulunmak zorundaydı. Çünkü burası, Balkan devletlerini doğrudan kontrol ediyor ve İngiltere'nin hayat damarı Akdeniz'e doğrudan ulaşıyordu. Burası, İtilâf Devletleri için Doğu-Batı arasındaki tek kullanışlı bağlantı idi. Çünkü

²⁶ LOREY, s. 65.

²⁷ DANIELS, s.77.

²⁸ Z. D. von BOECK, "Rückblick auf das Dardenellenunternehmen", *Der Tag*, (Illustrierter Teil, Ausgabe B), Nr.22, Berlin, 27 Januar 1916.

Almanlar, Baltık Denizi'ndeki Rus limanlarını kapatmıştı. Wladiwostok üzerinden Archengelsk ve Narwik bağlantıları, mesafenin uzun ve limanların bu-zullarla kaplı olmasından dolayı kullanım alanları yetersiz ve güvensizdi. Çanakkale'nin de Türkler tarafından kapatılması, Ruslar için öldürücü bir yara idi.²⁹

Savaşın İttifak Devletleri lehine sonuçlanması nedeniyle Ruslar, en şiddetli tokatı yemiş oldu. Onların Bizans rüyası bir süre için sona erdi. 1915 yılı, Rusları çok sarstı ve büyük bir moral sarsıntısı yaşamalarına sebep oldu. Kesinlikle müttefiklerinin desteğini alamadı. Gelibolu yenilgisi olmasaydı, muhtemel olarak Rusya'da ihtilâl gerçekleşmezdi.³⁰ Türkiye, savaşa girmemiş olsaydı, Rusya dağılmaz ve peyk devletler olmazdı.³¹

Rusya, İtilâf Devletlerinden gerekli desteği alamayınca, içeride ve dışarıda büyük sıkıntılar yaşadı. Bir anda bütün hayalleri suya düştü. Hayaller peşinde koşan Rusya, artık yaşam mücadelesi veriyordu.

III- Savaşın Seyri

Çanakkale savaşı üzerine bilgi veren hem Almanca hem Türkçe birçok eser mevcuttur. Türkçe eserlerin dışında Almanca kaynakların çokluğunun sebebi; savaşta görev almış Alman subaylarının hemen hemen hepsinin hatıratı yayınlanmış; bunlar savaşın seyri ile ilgili en ince teferruata kadar bilgi vermişlerdir. Ayrıca birçok telif eser ve makale de mevcuttur. Bundan dolayı Çanakkale savaşının seyri, kısaca verilecektir.

Osmanlı Devleti'nin kendileriyle ittifak yapmasını istemeyen İtilâf Devletleri, Osmanlı'nın Almanların yanında savaşa girmesini de istemiyordu. Onlar için en iyisi Osmanlı'nın tarafsız kalması idi. Osmanlı Devleti'ndeki İtilâf Devletleri sempatisini güçlendirmek ve Alman etkisini azaltmak için 3 Kasım günü Boğazları bombaladılar. Ama bu sonuçsuz kalmıştı.³² Osmanlı Dev-

²⁹ MÜHLMANN, s. 43-44; Gottfried HAGEN de, Türk Devleti'nin Çanakkale Boğazını kapattığını açıklamasıyla, Rusların ikmal yolunu bloke ettiğini ve bunun Ruslara sıkıntı verdiğini yazmaktadır. *Die Türkei im ersten Weltkrieg*. Flugblätter und Flugschriften in arabischer, persischer und osmanisch-türkischer Sprache aus einer Sammlung der Universitätsbibliothek Heidelberg eingeleitet, übersetzt und kommentiert, Hgb. Von Anton Schall, Frankfurt am Main-Bern-New York-Paris 1990. s. 24.

³⁰ KANNENGIESSER, s. 229.

³¹ "Die Orientkonferenz", *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 22. Februar 1921, N.88.

³² WENIGER, s.1.

leti'nin İttifak Devletleri yanında savaşa katılmasından sonra, İtilâf Devletleri, hayallerini gerçekleştirebilmek için harekete geçtiler. Rusya'ya yardım etmenin ve Anadolu'yu kontrol edebilmenin en kısa yolu Çanakkale üzerinden İstanbul'a ulaşmak ve orayı işgâl etmektir. Bu sebeple 25 Ocak 1915'de İngiliz ve Fransız donanması, ateşe başladı.³³ Çanakkale girişindeki istihkâmların harap edilmesinden sonra, 18 Mart'ta İtilâf Devletleri donanmasının tamamı Boğaz'a girdi ve iç istihkâmları ateşe başladı.³⁴ Türk topçuları, onları ağır bir yenilgiye uğrattı ve geri çekilmeye zorladı. Ama bu Çanakkale'nin tehdit edilmesinin bitmesi anlamına gelmiyordu. Bu sebeple Enver Paşa, 24 Mart 1915'de Çanakkale'nin korunması için 5. Ordu'yu oluşturdu. 60 000 kişilik bir kuvvete sahip olan 5. Ordu'nun komutanlığını Liman von Sanders'e verdi.³⁵ Boğazlardan Çanakkale'yi geçemeyeceğini anlayan ve elinde kalan güçleriyle geri çekilen İtilâf Devletleri, bu kez şansını karadan denemek istedi. Uzun süren kara mücadelelerinden sonra büyük bir kayıpla tekrar geri çekildi.

Büyük bir hırs ve intikamla saldıran düşman donanması, ilk hedeflerden biri olarak barış bayrağı taşıyan askeri hastaneyi seçmişti. Daha sonra önde bulunan yel değirmeni ve askerî hastanede bulunan eczane ateşe verildi.³⁶

Yaklaşık sekiz ay süren savaşta Türk ordusunun beslenme durumu çok iyi olmamakla birlikte, çok da kötü değildi. Sadece un çorbası ve bulgur vardı. Bu, açlığa alışmış Anadolu insanı için çok kötü sayılmazdı.³⁷ Alman Subay Welsch, konuyla ilgili Türk askerinin şöyle söylediğini yazar: " Bu gerçek savaş değil, çünkü her gün yiyecek bir şeyler alıyoruz."³⁸

³³ Joseph POMIANKOWSKI, *Der Zusammenbruch des ottomanischen Reiches, Erinnerungen an die Türkei aus der Zeit des Weltkrieges*, Amalthea-Verlag, Zürich-Wien-Leipzig 1928, s.115. Çev. Kemal TURAN, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü*, İstanbul 1990. Eserin çevirisinin iyi olmadığı hakkında Taner AKÇAM tarafından tenkit yapıldı. "Bir kitap çevirisi üzerine", *Tarih ve Toplum*, S. 120, Aralık 1993, s. 59-61. Çevirinin eleştiri almasından dolayı orijinal eserden faydalanılmıştır.

³⁴ POMIANKOWSKI, s.121.

³⁵ MÜHLMANN, s. 87; Prigge, s.432; Kannengiesser, 77.

³⁶ Helmut BECKER, *Aeskülap zwischen Reichsadler und Halbmond. Sanitaetswesen und Seuchenbekaempfung im türkischen Reich waehrend des ersten Weltkrieges*, Herzogenrath, Murken-Altrogge 1990, s. 101.

³⁷ BECKER, s.119.

³⁸ Otto WELSCH, "Das Galipoliwunder oder die Schlacht der verpassten Chancen", *Wissen und Wehr*, Monatschrift der deutschen Gesellschaft für Wehrpolitik und Wehrwissenschaften 1941, Nr.59, s. 93.

İngilizlerde ise durum tam farklıydı. Esir bir Fransız subayı şöyle anlatır: "Bütün icraatlarla ilgili hazırlıklar, en ince tefarruatına kadar hazırlanmıştı. Bol miktarda konserve ve gıyecek, sağlam ayakkabılar, tel örgüler, kullanılabilcek her türlü savaş cihazları, büyük miktarda şarap ve gıda maddeleri, atlar, İngiliz Ordu Merkezi tarafından hazırlanmış karaya çıkış yerlerini ve karadaki yol ve patikaları gösteren haritalar mevcuttu.³⁹ Askerler, et konservesinden şikâyet ediyorlardı. Ayrıca İngilizlerin geri çekilmesinden sonra, geri bıraktıkları malzemelerden onların ne kadar çok ve çeşitli gıda maddelerine sahip oldukları anlaşılıyordu.⁴⁰

Yazar Adı		Türkiye	İtilaf Devletleri	
			İngiltere	Fransa
Kannengiesser	Savaşa Katılanlar	849.000	539.000	
	Şehit (Ölü)-Yaralı-Kayıp	165.371	180.000	182.000
	Hastalıktan Ölen	85.938		
Mühlmann	Savaşa Katılanlar	220.000	120.000	23.300
	Şehit (Ölü)	55.000	32.000	3.700
Kabisch	Şehit (Ölü)	220.000	275.000	
Pomiankowski	Savaşa Katılanlar	250.000	205.000	
	Şehit (Ölen)	55.000	43.000	
	Yaralı	100.000	72.000	
	Kayıp	10.000		
Hiltmann	Hasta	64.000	90.000	
	Savaşa Katılanlar	218.000	300.000	
	Şehit (Ölü)	(25.4.1915-9.1.1916) 66.000	(11.12.1915 tarihli) 31.389	
	Kayıp		96.683 108.006	
Sanders	Şehit (Ölen)	66.000		
	Yaralı	42.000		
	Toplam Kayıp	218.000		
Startz	Şehit-Yaralı,Hasta	251.000		
Lanne	Şehit (Ölen)	120.000		
	Hasta	120.000		

³⁹ Franz BABINGER, "Von den Dardenellen", *Frankfurter Zeitung*, Nr. 162, 13 Juni 1915.

⁴⁰ BECKER, s.119.

İmkânların tamamen İtilâf Devletleri lehine olan bir ortamda yapılan Çanakkale Savaşı'nda Türk askeri, kendisinin vermiş olduğu şehit sayısı kadar düşmanına da kayıp verdirmeyi başarmıştı. Türk askeri, vatani uğruna Çanakkale'de kendini feda etmeyi esirgememiştir. Helmut Becker, birçok yazarın bu konudaki verilerini tablo halinde şöyle vermektedir.⁴¹

Sadece Sarı Bayır sırtlarındaki mücadelelerde 10 Ağustos 1915 tarihinde 12.000 İngiliz ve Mustafa Kemâl yönetiminde 10.000 Türk askeri şehit olmuştur. Rakamların farklı olmasına rağmen, yaklaşık 250.000 Türk askerinin şehit olduğu görülmektedir. Liman von Sanders'in ise rakamı düşük göstermesi kendiliğinden anlaşılmaktadır. Çanakkale'nin yetkilisi o idi. Onun emrinde bu kadar fazla sayıda askerin şehit düşmesi onun başarısız olduğunun göstergesidir. Bu sebeple o, mümkün olduğu kadar sayıyı düşük göstermiştir.

IV. Savaşın Kazanılmasında

IV.1. Türkiye'nin Rolü

Çanakkale zaferinin kazanıldığı günler yazılmış birkaç yazı bile başarının kaynağının sığağı sığağına Almanlar tarafından tespit edildiğini gösterir. Bu fedakâr Anadolu insanıdır. Vatansever, sabırlı, cesur insanımız üstelik sadece vatani, dini için canını feda etmemiş, aynı zamanda Almanya için de ölmüştür. Çünkü Çanakkale'deki başarı, Almanya'yı da bir ölçüde ferahlandırıp, kurtarmıştır. Bu doğrultudaki bazı yazılar şunlardır:

Türk halkının vatan sevgisi, yüksek cesareti⁴² ve Anadolu'nun hinterlandı savunma gücünü oluşturuyordu. Anadolu'nun uslu askeri, kahraman, fedakâr ve ölümden korkmamakta idi. Sadece memleketlerini savunmada değil, bilâkis Alman meselesi için neler yaptıklarına teşekkür ve methiye için kelimeler kâfi gelmez. Alman savaşında burada yapılmıştı. Gerçek Anadolu insanları, kanlarıyla bizim cephede de en kritik ve tehlikeli yerleri savunmuşlardı. Anadolu insanı, oğullarını hiç bitmiyen savaşlar için Padişaha vermeye alışmışlardı. Aileden ayrılmak, memleketten uzak kalmak, yabancı dünyalarda kan akıtmak, onlar için yabancı değildi. Kutsal duygular, gerçek Anadolu askerine güç

⁴¹ BECKER, s.140

⁴² IMHOFF, "Die Beschiessung der Dardenellen".

veriyordu. Moral unsuru, savaşta çok etkili idi. Alman, Türk silâh arkadaşına teşekkürü bir borç bilmelidir.⁴³

Türk savunması, mükemmel idi ve Türk Ordusunun cesareti ve özverisi büyük övgüyü hak etti.⁴⁴ Ruslara, Boğazların kapatılmış olmasından dolayı Çanakkale, Cihan Harbi'nin genel seyrinde kuşkusuz çok önemli Türk zaferiydi ve Türk benliğinin yeniden yükselmesini sağladı.⁴⁵

Çanakkale denince Türk askerinin kahramanlıkları, inancı, vatan aşkı ve sevgisi, hürriyeti, namus ve şerefi; yani her türlü müspet şeyler akla gelmektedir. Türkler, Çanakkale'yi kazanabilmek için 1914 Ağustos ayının ilk günlerinde süpriz saldırılardan emin olmak amacıyla, deniz yolunu mayın döşeyerek kısa zamanda kapatmaya hazırlandılar. Bu ön tedbir tam isabetli oldu. 10 Ağustos'tan itibaren Alman Akdeniz filosu Çanakkale'ye girdi. İngiliz filosu da girişte bulunuyordu.⁴⁶ Mayın konusunda Alman Subay Kannengiesser ise şöyle demektedir: "Türkler, özellikle 18 Mart'ta hiç bir mayın atmamışlardı. Doğru olanı şöyleydi; "Ocean" ve "Irresistible" bugüne kadar hiç bilinmeyen mayınlara çarpmışlardır. Bu mayınlar, 8 Mart günü sabahın erken saatlerinde Erenköy Koyu'nda akıntıya konulmuştu.⁴⁷

Mayınlarla ilgili Çanakkale savaşına katılmış bir başka Alman Subay Lorey'in, görüşleri şöyledir: "Nusrat gemisinin gizlice koymuş olduğu 20 demir kafes, savaşın süresini ve dünyanın geleceğinin şekillenmesinde diğer bütün önemli olayların hepsinden fazla etkiledi ve belirledi. Sadece o, Çanakkale'nin geçilmesini engelledi, sadece o, düşmalara büyük mutluluk verecek Türkiye'nin yenilmesini engelledi⁴⁸ ve zafere ulaşmış Avrupa'yı sarsmış olan Dünya Savaşı'nı uzattı. Fransa, Polonya, Galıçya, Balkan, Filistin, Suriye ve Kuzey İtalya savaş meydanlarını, düşmanın kurşunu ve topuyla değil, bilâkıs 18 Mart sabahı Çanakkale sularının akıntısında

43 "Am Goldenen Horn im Kriegssommer", *Kölnische Zeitung*, N. 1069, 20 Oktober 1915.

44 "Die Lage an den Dardenellen, *Kölnische Zeitung*, N. 756, 15 September 1915.

45 DAGEN, s. 24.

46 MÜHLMANN, s.66.

47 KANNENGIESSER, s. 75; DANIELS de aynı görüştedir ve düşman ordusunun 7 savaş gemisinin mayınlar vasıtasıyla battığını yazmaktadır, s.87.

48 DANIELS, s.87; LOREY, s.100.

sürüklenen demir kafesler vasıtasıyla hayatlarını kaybeden askerin kemikleri kapatıyor.⁴⁹

Çanakkale Türk askerinin gece gündüz demeden çalışılmasıyla kazanıldı. Fransız Amiral de Robeck, İngiliz General Hamiltona şöyle söyler: Gelibolu Yarımadası'nda sürekli siperler oluşturuluyor. Türklerin binlercesi siperlerde, geceleri karınca gibi çalışıyor. Gerçi onlardan bir tanesini bile gören olmadı. Fakat her sabah, onların geceleri yaptıkları icraatlarından ispatlar getiriyor. Bütün çıkış alanları siperler vasıtasıyla kontrol ediliyor ve etkili olarak top ateşi yapılıyor. Bütün işler Türkler tarafından harika yapılıyor.⁵⁰

Gece-gündüz çalışmasının yanında Türk askeri, gözünü kırpmadan düşmana saldırıyor ve cepheye gitmek için acele ediyordu. Alman Subay Kannengiesser, gördüğü bir olayı şöyle anlatıyor: "Bir Türk ve İngiliz birbirlerine birden bire koşular. Birbiriyle boğuşmaya başladılar. İngiliz, Türkün sırtına yukardan bıçağı sokarken, aynı anda Türk, ona hancerini aşağıdan soktu. Daha sonra ikisinin iskeleti dar bir siperin içinde duvara yaslanmış, birbirine yapışmış bulundu. Bu, Gelibolu'da çetin mücadelelerin tipik örneğiydi."⁵¹ General Schlee de, Türk askerinin bu sert ve dayanıklı cesareti sınırsız övgüyü hak etti⁵² der.

Enver Paşa, savaş esnasında Çanakkale'de orduyu ziyaret eder. Ordunun cesareti ve kararlılığı Paşa'nın onlar arasında bulunmasından dolayı yükselmiştir. Enver Paşa, burada 40-50 yaralı askeri ziyaret eder ve onlara Sultan tarafından verilen "nişanları" getirir. İngilizlerin karaya ayak basmasına engel olmak isterken yaralanan Kum Kale yiğitlerinden, cesur asker Mehmet Çavuş, Enver Paşa'ya yaralarını gösterir ve yaralarının iyileşir iyileşmez savaşa tekrar katılacağı sözünü verir. Ordudaki hava her yerde şaşılacak derece de yüksektir.⁵³

⁴⁹ LOREY, Bd.II, s.100.

⁵⁰ KANNENGIESSER, s. 81; DANIELS, s.86.

⁵¹ KANNENGIESSER, s. 212.

⁵² SCHLEE-PASCHA, "Zur zehnjährigen Wiederkehr des Jahrestages der Räumung der Halbinsel Gallipoli durch die Truppen der Entente", *Mitteilungen des Bundes der Asienkämpfer*, Berlin, 1. Januar 1926, s.1-2

⁵³ "Enver Paschas Besuch bei den Dardenellentruppen, Telegramm unseres Korrespondenten-Konstantinopel, in: *Berliner Tagesblatt*, Nr. 125, 9 März 1915.

Sanders, Türk askerinin cesareti üzerine şöyle yazar: " Tarih kitaplarında yazılanlar, Türkler hakkında doğruları yansıtmıyor; şansım, Türklerle aynı yerde mücadele etmem. Bu şerefi hayatımın sonuna kadar taşıyacağım. Türkler, yaralı düşmanlarını sırtlarında siperlere kadar taşıdılar ve orada tedavi ettiler. Savaşa gülerek giden başka hiçbir millet yok. Bu zihniyetten dolayı, onlar hürriyet için en büyük bedeli ödemeye hazırlardı. Allah ismini gönülden söyleyerek, düşmana hücum ediyorlardı.⁵⁴

Türk askerinin vatanını ve namusunu düşmandan korumak için savaşıma isteğini Kannengiesser Paşa şöyle anlatıyor: "Çanakkale'de bizim kişiliğimiz kesilikle bir rol oynamadı.

Türk askerinin yüksek ruhunu, Mareşal'ın bana anlattığı örnek en iyi şekilde göstermektedir: Sıcak bir temmuz ayında çadırın çıkışında silâhlarıyla terli ve tozlu bir şekilde sekiz piyade eri görür. Onların en yaşlısı, tercümanı vasıtasıyla şöyle söyler: "Paşa, bizim gurubumuz, savaşılmayan yüksek Saros Körfezinde bulunuyor. Fakat burada bizim kardeşlerimiz en ağır mücadelede bulunuyor. Sizden, bizi cepheye göndermenizi rica etmek için taburumuzdan ayrıldık." Onların ricaları kabul edilir ama üç tanesi hemen vurulur.

Yaşayanların birinin yazmış olduğu mektubu Kannengiesser Paşa aynı yerde vermektedir:

Saygıdeğer Baba !

Sevgili Ana !

Hemşerimiz Kastamonulu Mehmet Mustafa Çavuş size bu mektubu yazıyor... Sizin son yazınızı Dersaadet'te aldım ve iki oğlunuzun daha, yani kardeşlerimin asker olduğunu gururla öğrendim.

.. Cephe'de savaşan kardeşlerimizin arkasını kapatmak için, cephenin epey gerisinde kalmamız gerektiğini subaylarımız söylediği için çok hüznüldük. Çünkü biz savaşmayı ve mücadeleyi hayal ediyorduk.

Sıcak bir yaz gecesi bir kardeşimiz, çadırımıza geldi. O, kardeşlerimizin başarısından ve Seddülbahir sarayı çevresindeki sıcak çarpışmalardan bahsetti... O gittiğinde uyuyamadık.

⁵⁴ Liman von SANDERS, *Fünf Jahre Türkei*, Berlin, August Scherl 1919. Türk. Çev. *Türkiye'de beş sene*, İstanbul 1337 (1921), 331 s., 2 harita, 12 kroki, 2. Bs. İstanbul 1968, 360 s.; Ekrem Sadi KAVUR, "Kurzer Überblick über die Geschichte der türkisch-deutschen Freundschaftsbeziehungen", *Militärarchiv Msg 2/2125*, s.7.

Mehmet Çavuş sıçradı ve bağırdı: Allah'ın yüce lütfunu kazanmak varken, annem, beni çadırda öleyim diye doğurmadı.- Sizden kim adamsa beni izler. Grubumuzda bir doktordan yaraları tedavi etmeyi öğrenmiş bir kimse vardı. Onun silâhı yoktu. Silâh yerine, beyaz bezler ve ilâçlar taşıyordu. Aydın bir insandı. İsmi Ahmet olan bu kişi şöyle söyledi: Sen*ve arkadaşların, subayların iznini almadan nasıl gidersiniz?... Gel dedi Mehmet çavuş, subaylardan değil, fakat en yüksek komutan Liman von Sanders'ten izin alalım.

O kabul etti. Sabah olmadan silâh ve örtülerimizle, silâh ve top seslerini en fazla işittiğimiz tarafa hareket ettik. Yol boyu gittik ve akşam olduğunda bir su başına geldik. Orada uyuduk. Sabahleyin bir çok insan deve, at ve katırlarıyla geldi. Bir tanesi Sanders'in çadırını bize göstereceğini söyledi. Hareket etmek dünkünden daha zor idi. Ekmek ve zeytinimiz artık kalmamıştı.

Paşa'yı bulduk. O, bize bir baba gibi lütufkâr davrandı, yemek yedirdi ve şöyle söyledi: "Kötü yaptınız, çünkü subaylarınızın izni olmadan ordunuzu terkettiniz. Fakat siz cesur askerler gibi hareket ettiniz, çünkü sizin kardeşleriniz savaşırken, siz yararsız olmak istemediniz. Bu gece benim çadırında kalın, yarın sizi düşmana karşı göndereceğim."

Böylece bir alaya geldik. Bizim kardeşlerimiz çoğu Konyalı idi...

Yakında yanınızda olacağım ve ürünlerin getirilmesinde size yardım edeceğim. Çünkü sol elimde iki parmağım eksik olduğu için, yaşlı doktor bu yıl savaşmamı istemiyor.

Oğlunuz İsmail⁵⁵

Sadece askerin kahramanlığı, cesareti ve inancıyla, İtilâf Devletleriyle olan malzeme dezavantajı telâfi edilmiş oluyordu. Dünya tarihinde teknik ve materyalin büyük önemine rağmen, en önemli faktör olmadığı bir daha görüldü⁵⁶.

Bu savaş, bir süreden beri mutsuzluklar yaşayan Türkiye'yi büyük güç olmanın basamağına gururla tekrar koyuyor. Ayrıca yaklaşık üç haftadan beri Gelibolu Yarımadasındaki övgüye değer mücadele, cesur ve ihtişamlı Osmanlı Ordusu'nu eski parlaklığına yeniden kavuşturdu. Türk askeri, İtilâf Devletlerinin teçizat bakımından her türlü üstünlüğüne rağmen burada inanılmazı gerçekleştirdi ve İngiliz prestijini İslâm dünyasında sarstı. Belki bu güne kadar İstanbul'u ve denizi hiç görmemiş sade Türk askerine hiçbir güç, düşmanlarını Anadolu'ya sokturamaz. Onlar, kafirlere karşı Cihad mücadelesi ve Halife'nin Payitahtını koruma şuurunda idiler. Osmanlı ordusunda moral ve istek doruk noktasındadır. Sanders Paşa'nın organizesinin yanında, Türk askerinin askerî

⁵⁵ KANNENGISSER, s.129-131.

⁵⁶ DANIELS, s.95.

kabiliyeti ve ölümüne savunma, zaferi getiren unsurlardı.⁵⁷ Türk, midesine düşkün olmayan ve serin kanlı, alçak gönüllü ve çekingen, sadık ve güvenilir idi. Başka milletlerde görülmeyen, vatan ve inancı için kendisini feda edebilecek İslâm duygusuna sahipti.⁵⁸

Savaş esnasında Almanlar tarafından yayınlanan hemen hemen bütün yazılar, sadece Türk askerinin kahramanlıklarından ve cesaretinden bahsederken, daha sonraki yıllarda yazılmış eserlerde zaferin kazanılmasında Alman komutanlarının katkılarının büyük olduğu ön plâna çıkartılmıştır. Özellikle Sanders Paşa'nın ön söz yazdığı eserler buna örnek gösterilebilir. Daha sonra Atatürk'ün anılarının İstanbul gazetelerinde yayınlanması ve onun Çanakkale zaferinde Almanlardan söz etmemesi, Almanların alınmasına sebep olmuştur. Bunun üzerine küçük çapta da olsa Almanların katkısını anlatan gazete makaleleri yayınlanmıştır.⁵⁹

IV.1.1. MUSTAFA KEMAL

Mustafa Kemal'i Türk ordusundan ayrı düşünmek söz konusu olamaz. Ama o, ismini ilk defa Çanakkale'de duyurmuş olmasından dolayı ayrı bir alt başlık altında incelenmesinde fayda olacaktır. Çanakkale zaferinin kazanılmasında Türk bahriyesi, düşmana ilk darbeyi vurmuş, daha sonra uzun süren kara savaşlarında Türk askeri kahramanca direnmiş ve son olarak da Mustafa Kemal ve askerinin darbesiyle düşman geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Düşman, bir hamle ile Anafartaları aşmış, Boğazlara inmeyi plânlıyordu. Mustafa Kemal, bu tehlikeyi sezer, alay ve bataryayı Maraş'taki Sarıbayır'a götürür. Kendisi atıyla önde gider. Geri çekilen 9. Tabur'un 27. Alayı ile karşılaşır. Onların komutanlığını da üzerine alarak askere düzen verir. Bu arada Avusturyalıları da güçlenmişti. Mustafa Kemal, hiçbir emir almadan ve beklemeden gerektiği gibi davranır. Sanders Paşa da, hâlâ meydan muhare-

⁵⁷ "Die Kaempfe auf Gallipoli", vom Sonderberichterstatter der Kölnische Zeitung, Nr. 532, *Kölnische Zeitung*, 2 Juni 1915.

⁵⁸ MÜHLMANN, s. 17.

⁵⁹ Bkz. v. Generalmajor FRANKENBERG und PROSCHLITZ, "Der Dardenellenangriff", *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 29 April 1925; G. v. JANSON, "Dardenellen"; Hans Kannengiesser PASCHA, *Gallipoli.*; Herrmann von KUHL, *Der Weltkrieg 1914-1918*, Bd. I, Berlin 1929, vd.

besinin gidişatı üzerine tam bilgi sahibi değildir.⁶⁰ Dost düşman herkes, bu savaşın kararını bu tepeye sahip olanın kazanacağını biliyordu. Buradaki yükseklik, aynı zamanda hem Boğazlara hem de adaya hükmediyordu.⁶¹

Anafarta savaşı, İtilâf Devletleri için büyük bir hareketti. Karadan Çanakkale'yi aşabilir ve Beşinci Ordunun bağlantılarını kesebilirdi. Çanakkale Savaşı, Anafarta çıkarmasıyla İngilizlerin niyetlendiği gibi sonuçlansaydı, Boğazların istihkam bataryaları tamamen yerle bir edilecekti. Boğazlardaki mayınlar temizlenecekti. Zafere alışmış İngiliz ordusu ve Müttefiklerin İstanbul'a ortak hücumu, hiçbir zorlukla karşılaşmayacaktı.⁶² Bu sebeple Anafarta çıkarması, siyasî ve askerî olarak Çanakkale Savaşlarının doruk noktasını oluşturuyordu.⁶³

İlk 48 saatte zafer, İngilizlere daha yakın duruyordu. Tahmin edilemez faktörler ve Türklerin ölümü hiçe sayan cesareti, son anda zafer ödülünü İngilizlerden aldı. İngiliz, bir daha kan içen bu yükseklikte bulunmadı. Türk Ordusunu yok edeceği ve istihkamları düşüreceği yerine, buraları Türklere terk etmek zorunda kaldı. Sanders ilk olarak 7 Ağustos'ta Türk Ordusunun (7. ve 12. taburun) Anafarta'nın zirvesine ulaştığı haberini alır.⁶⁴

Böylece, sorumluluk almaktan hiçbir zaman korkmayan ve savaşların doğuştan komutanı Mustafa Kemal⁶⁵ Anafartalar'da ortaya çıkar ve İngilizleri sahile geri gönderir.⁶⁶

Daha sonraki yıllarda Çanakkale Zaferi'ni Almanlar tarafından değerlendirilmesi şöyledir: "Osmanlı Subayları ve cesur Anadolu askerinin, "Gelibolu Cehenneminde" neler yaptıklarına hiçbir şekilde gölge düşürülmemeli ve küçültülmemelidir. Orduda her şeyin yetersiz olduğu ve yazın sıcağında, gece

⁶⁰ MÜHLMANN, s. 100.

⁶¹ MÜHLMANN, s.146; Prigge de, Atatürk'ün tehlikeli durumu farkettiğini ve gerekli müdahaleyi yaptığını yazmaktadır. Böylece Gelibolu yarımadası ve Boğazlara hakim tepe ele geçirildi demektedir. s.45.

⁶² SANDERS, s.116.

⁶³ SANDERS, s. 117

⁶⁴ MÜHLMANN, s.150-151.

⁶⁵ DANIELS, s. 93.

⁶⁶ SCHELEE-PASCHÁ, s. 2

gündüz, hiç ara vermeden düşmanlarını durdurmak için canla başla çalıştılar. Osmanlı Ordusu, şan ve şerefi hak etti; fakat Almanların katkısının altı özellikle çizilmeli. Şu günlerde İstanbul basınında yayınlanan Atatürk'ün hatıratı bundan hiç söz etmiyor. Aksine ! İngilizler, 6 Ağustos'ta 5 yeni tümenle işi bitirmek istiyorlardı. Hiç kimse Mustafa Kemal Paşa'nın ününü tartışma konusu yapmak istemiyor. O, yönettiği orduyu büyük bir cesaret ve enerjiyle, tam zamanında tam yerine götürdü. İngilizlerin saldırısını durdurdu. Böylece savaşın kaderini değiştirdi. Fakat ucuz bir şekilde unutulmamalı, onu doğru zamanda atayan Sanders idi.⁶⁷

Sanders Paşa'ya görevi veren kim idi acaba ? Enver Paşa, İngilizlerin ilk amfibik mağlubiyetinden sonra işi bırakmayacaklarını ve onların tekrar hem deniz hem kara kuvvetleriyle birlikte Gelibolu'ya hücum edeceklerini düşünerek, 5. Ordu'yu oluşturdu ve sevkini de Sanders Paşa'ya vermişti.⁶⁸

Herbert Melzig ise Mustafa Kemâl'i ve zaferini şöyle değerlendirir: "Başkent İstanbul, Mustafa Kemal'i İtilâf Devletleri'nin işgalinden kurtaran adam olarak selâmladı. Bütün memleket, ona çok teşekkür etti ve gururla selâmladı. Vatansever birçok Türk, Mustafa Kemâl savaşın başladığı ilk günlerde memleketi idare eden makamda olsaydı bu olumsuzluklar olmazdı sözlerini sarfetti."⁶⁹

Gelibolu'daki bu muhteşem başarı, Kemal Paşa'nın muhteşem yönetiminin yanında tabii ki onun sarsılmaz cesaretinin rolü büyüktü. Mustafa Kemal için ölüm korkusu yoktu. O, sadece görevini tamamlamak istiyordu. Sadece o, koşar adımla yolu geride bıraktı.⁷⁰ Sanders Paşa da, Mustafa Kemal Paşa'da sorumlu bir liderlik tabiatının olduğunu söylemektedir. Hatta onun emir almadan, 25 Nisan'da düşmana saldırma kararı verdiğini de takdirle karşılamaktadır. O, üç aydan fazla süre devamlı hücum eden düşmana karşı sebatla ve bozulmadan mücadele etti. Onun enerjisine tamamen güveniyordum.⁷¹

67 FRANKENBERG-Proschlitz, "Der Dardenellenangriff".

68 DANIELS, s.90.

69 Melzig HELBERT, *Kemâl Atatürk, Untergang und Aufstieg*, Frankfurt 1937, s. 59.

70 Fritz RÖSSLER, *Kemal Pascha*, Berlin 1940, s.35-36.

71 SANDERS, s.112.

Bu başarısıyla Mustafa Kemal, Anadolu'da ve Türk Milleti'nin gönlünde kahraman ve cesur komutan olmanın yanında yeni bir Türk lideri doğuyor sinyalinin vermişti.

V. Almanya'nın Rolü

Almanya için de büyük önem taşıyan Çanakkale Zaferi'nde, Almanların katısı ne idi? Bu zaferin kazanılmasında katkıları fazla mıydı? Yoksa onlar için Türklerin savaşa iştirak etmesi yeterli miydi? Bu sorulara, cevaplar aranacak. Almanya, Türklerin savaşa hemen katılmasını, İtilâf Devletleri ordusunun bölünmesini ve kendi yüklerinin hafiflemesini çok arzu ediyordu. Almanya, Osmanlı Devleti'ne genç, tecrübesiz⁷² ve bazısı yaşlı subay ve uzmanlar,

⁷² Almanya Büyükelçisi Nadolny, Trabza'dan 10 Ağustos 1928 tarihinde Lorey'in yazmış olduğu "Der Krieg zur See 1914-1918. Der Krieg in den türkischen Gewässern. Die Mittelmeerddivision" Band 1, kitapla ilgili Türklerin tepkisini rapor halinde Dışişleri Bakanlığına bildirir. Kitabın 5. bölümünde, Türkler sıfırdı, her şeyi Almanlar yaptı.. Almanlar geldiler ve onlara herşeyi öğretiler... gibi Türkler aleyhinde sözler mevcuttu. Türklerin tepkileri ise şöyleydi: Böyle bir iddia, aynı zamanda Almanların hokkabaz olduğu anlamına gelir. Amiral Souchon, komutanlığı üzerine aldıktan iki ay sonra savaş başladı. Aralarında sadece 3-4 tane Alman bulunan Türk askeri kahramanca savaştı. İki ay içerisinde böyle iyi işleyen bir donanmayı oluşturmak ve onun personelini çok iyi eğitmek mümkün mü? Almanlar, kumandanlıkları aldıklarında aynı zamanda iyi eğitilmiş takımları aldılar. Almanların genç ve tecrübesiz elamanlar olduğunu da söyleyen Cumhuriyet gazetesi yazarı Abidin Daver bir anısını anlatır: Savaş esnasında bir gün "Fevzi – Şevket" adlı savaş gemisinde bulunuyorduk. Türk ve Alman subaylarla sohbet ettim. Amiral Souchonun da iddia ettiği gibi salonda sadece iki Alman subay bulunuyordu. Biri geminin komutanı diğeri makinist idi. İkisi de gemide figür idiler. İki Almanın da bahriye işlerinden asla bilgileri olmadığına şahit oldum. Bizim subaylarımıza bir şeyler öğretecek bu kişiler, bizim subaylarımızdan birşeyler öğreniyorlardı. Bu kişiler yıllar önce subaylık mesleğini bırakmış, fakat savaş başladıktan sonra yeniden bu görevleri almışlar. Misal olarak Alman Büyükelçiliği Bahriye ateşesi vekili, o zaman Alman Bankası Faliat Stambul'un müdürü idi. O, gençliğinde bahriye akademisinde okumuş, daha sonra ayrılmış ve bankacı olmuş. Savaş başladığında Alman Büyükelçiliği Bahriye ateşesi vekili oldu. Bu banka müdürü ve deniz subayı benimle devamlı şaka yapar ve şöyle söylerlerdi: Elbisemizi değiştirirsek, siz benden daha iyi deniz personeli olursunuz." Almanya bir çok genç denizciyi Türkiye'ye gönderdi, 25-30 yaşları arası. Birkaç tane istisna vardı. Diğerlerini kendileri alakoydular. NADOLNY, *Weltkrieg, Türkei Allgemeines*, R. 78576.

Bu gerçeği, *Der Kampf um die Dardanellen*, Forzheim und Leipzig 1925, adlı eserinde Erwin Bossert de doğrulamaktadır. O savaşa katılmasını ve savaş anılarını kitabında şöyle anlatmaktadır: 3 Ağustos 1914'de Kiel yakınlarındaki Friedrichsort'ta gönüllü olarak bahriye bölümüne yazıldım. Topçu, denizci vs. bekâr uzmanlar aranılıyordu. Gönüllü 50 askerle birlikte, diğer gönüllü denizci askerlerle buluşmak ve misyonumuzun amacını ve hedefini öğrenmek için Berlin'e gittik. Buradan hep birlikte İstanbul'a hareket ettik ve 29 Ağustos

göndermişti. Alman subay ve komutanlar, Osmanlı cephelerinin hemen hemen hepsinde görev almışlardı. Çanakkale Cephesinde görev yapmış Alman komutanlar denince şüphesiz akla ilk gelen Liman von Sanders'tir.

Türk askerî ve subayı için cephe farketmez; cephe nerede olursa olsun görev alır, devlet, millet ve inançları uğruna düşmana karşı savaşırdı. Bilindiği gibi Sanders'e ilk teklif edilen görev 5. Ordu komutanlığı değildir. Enver Paşa, 3. Ordu'nun ölen komutanı Hafız Hakkı Paşa'nın yerine, 1915 Şubat ortasında kumandanlığı Sanders Paşa'ya teklif eder. Sanders, bu kumandanlığı cephedeki olumsuz şartlardan dolayı reddeder ve mesele hakkında Almanya'ya bilgi verir. Uzun süren olumsuz kış şartları ve yaygın bulaşıcı hastalıkların sebep olduğu vahim durum hakkında gelen olumsuz haberler üzerine Sanders Paşa, kararında ne kadar haklı olduğunu söyler ve kendini savunur. Buradaki dehşeti andıran durum üzerine Konsolos Dr. Bergfeld, 2 Mart'ta şöyle haber verir: "Şehrin bütün hastahaneleri tifüs hastalarıyla doldu ve hastalık vahim bir duruma ulaştı."⁷³

Bu cephedeki vahim durum, Çanakkale Cephesinde komutan olacak bir şahsın maalesef görev almamasına sebep olmuştu. Aslında görevi kabul etmemesinin üzüntüsünü ve sıkıntısını yaşaması gereken Sanders Paşa, haklılığını savunur. Komutanların görevi, orduyu, milleti ve memleketi savaşa hazırlamak, şartları lehe çevirmek değil midir? Hazır orduyu kim olsa yönetebilir. Ama Alman komutan ve subayların asıl amacı Türk Ordusunu savaşa hazırlamak, zaferler kazandırmak değildi, sadece Alman menfaatlerine hizmet etmekte. Onlar Anadolu'ya haklı olarak ölmek için gelmemişlerdi.

Türk ordusunun Almanya ile beraber savaşa girmiş olması Almanya açısından tartışmasız ve tahmin edilemez derecede kazançtı. Bu olmasaydı İngiliz ve Fransız ordusu, takviye kuvvetlerle Almanlardan toprak almayı başaracak, hiç engelle karşılaşmadan yayılmaya devam edecekti. Çanakkale Cephesinin açılmış olması, İtilâf Devletleri'nin plânlarının değişmesini sağlar. Çanakkale'de hazır olan Türk Ordusu'nun kumandanlık görevini alan Sanders Paşa, İtilâf Devletlerinin Asya kıyısına çıkartma yapmasını bekliyordu. Bundan dolayı İzmir'e kadar olan kıyı şeridinin coğrafi yapısını incelemek için

sabahı İstanbul'a vardık.. Gece gündüz toprakla alıştırmayı yaptık.. Ekibimiz, genç ve uzman olmayan kişilerden oluşuyordu. s. 9-22.

⁷³ SANDERS, s. 67.

birkaç günlük tur yaptı.⁷⁴ Ona göre Asya kıyısına göz atılırsa, özellikle dış bölgelerde iki tehlikeli alan bulunmaktadır: Saros Körfezi ve Asya Kıyısı.⁷⁵ Sanders'in bu düşüncede olduğunu ve onun İngilizlerin Asya'ya çıkartma yapmasından korktuğunu Emil Daniels de yazmaktadır.⁷⁶

Bu isabetsiz görüşlerin yanında, ordunun yerleştirilmesi ve siperleriyle ilgili dönemin tereddütsüz en çok söz sahibi olan Enver Paşa'nın akıl ve mantığa uymayan açıklamasını, Millî Ajans şöyle bildiriyor: ".. İlk günlerde düşmanı denize dökmek için birçok hücum yaptık ve onları geri püskürttük. Daha sonra hücum etmeyi bıraktık. Çünkü düşmanın üzerimize gelmesini istiyorduk. Bu şekilde, Karpathen ve Fransa sınırında Almanlara karşı şiddetli taarruz yapan İngiliz ve Fransız askerini, üzerimize çekmeyi ümit ediyorduk. Böylece Müttefiklerimizin yükünü hafifletecektik. Düşüncelerimiz gerçekleşiyordu. Yavaş yavaş 500 000 kişilik İngiliz-Fransız askerini Çanakkale'ye çekmemizle dostlara yardım etme fırsatı bulmuş olduk. Müttefiklerimize yardım etme fırsatını bize sunan İngilizlere çok teşekkür ediyoruz."⁷⁷

Türk Ordusunun içeride siper almasından faydalanan düşman kuvvetleri, gemilerde barıştaki gibi rahat çalışıyorlardı. Çünkü Türk savunması içeride kurulu⁷⁸ olup, düşman askerinin üzerine gelmesini bekliyordu. Böylece düşman kuvvetleri, karaya rahatsız edilmeden çıkabiliyordu. Bunun neticesinde ve Alman menfaatlerini koruma düşüncesi ve yanlış teşhisler, Türklerden

⁷⁴ SANDERS, s. 54.

⁷⁵ KANNENGIESSER, s. 78.

⁷⁶ DANIELS, s.91.

⁷⁷ Die Agentur Milli meldet: Die Erklärung, die der Kriegsminister und Vizegenerallissimus Enver Pascha gestern in der Klammer abgab, lautete in ihren wesentlichen Teilen:..

Anfangs unternehmen wir mehrere Stürme, um den Feind ins Meer zu werfen, und wir trieben ihn bis zum Ufer zurück. Statt jedoch diese Sturmangriffe fortzusetzen, hielten wir es für nützlicher, den Feind an uns herankommen zu lassen; auf diese Weise hofften wir, während sich die grossen Kämpfe in den Karpathen abspielten und während die grosse englisch-französische Offensive an der französischen Grenze gegen die Deutschen im Gange war, einen Teil der feindlichen Kräfte auf uns zu ziehen, um so unsere Verbündeten zu entlasten. Unsere Hoffnungen gingen in Erfüllung, und wir gaben unserer Armee Gelegenheit, unseren Freunden zu Hilfe zu kommen, indem wir nach und nach eine englisch-französische Streichtmacht von 500 000 Mann an die Dardanellen zogen. Wir danken aufrichtig den Engländern, die uns Gelegenheit geboten haben, unseren Verbündeten in dieser Weise Hilfe zu leisten. "Enver über Gallipoli, Dank an die Verbündeten", *Vossische Zeitung*, N. 22, 13 Ocak 1916.

⁷⁸ KANNENGIESSER, s.83

yaklaşık 250 000 askerin şehit olduğu Çanakkale'de savaşa iştirak eden Alman askerinin toplam sayısı 500⁷⁹ dolayındaydı.

Hermann von Kuhl 1929 yılında yayınlamış olduğu *Der Weltkrieg 1914-1918* adlı eserinde, Türk silâhının ününü küçültülemeyeceğini, ancak zaferdeki esaslı payı Alman yönetimi ve yardımına vermek gerektiğini ayrıca Sanders'in, Çanakkale'de orduyu çok akıllı düzenleyerek, her şeyin başarılı sonuçlanmasını sağladığını yazar ve şöyle devam eder: "Paşa, dokuz ay boyunca idareyi elinde tuttu. Şu bir gerçek ki; Türk askeri, İngilizlerden korktuğundan daha fazla Sanders Paşa'dan korkuyordu. Paşa'nın ordu gerisinde bulunmasından dolayı Türk askeri geri çekilemedi. Bu sebeple Alman katkısına hiçbir şekilde gölge düşürülmemeli ve küçültülmemelidir.⁸⁰ Bir Paşa'nın savaşmak istemeyen yüz binlerce askeri cepheye tutabilmesi mantığa ters düşmektedir. Hem ordu, büyük bir yarım ada üzerine yayılmış, düşmana karşı koşarak gidiyordu. Savaşmak istemeyen bir orduyu değil Sanders Paşa, onun gibi yüzlercesi cepheye tutamazdı. Ama Türk askeri, komutan korkusundan değil, canından üstün tuttuğu değerleri⁸¹ için savaşıyordu. Aslında askerimizdeki o "yüksek ruh"un Alman komutanlar da hep tanıdığı olmuşlardı.

Türk Milletini ve Ordusunu tanımadan görev almış birçok Alman subayının yaptığı başka yanlışlık ise; Türk askerine Alman yapısına göre davranma isteği, zaman zaman icraatlara zarar verdi. Alman ölçüsünü ve düzenini Türklere uygulamak büyük hata idi.⁸²

⁷⁹ 8 Mayıs 1936 tarihli Cumhuriyet Gazetesi, Çanakkale Savaşı'na katılan Alman Subay sayısının 60 dolayında olduğunu yazar. *Türkei Politik 2, R. 78488, Bd. 5, Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland -Ankara.*

⁸⁰ FRANKENBERG, und Proschlitz, "*Der Dardennellenangriff*".

⁸¹ KUHLE, s. 163; Mustafa Kemal'e, Çanakale zaferini kazandıran yüce ve yüksek ruhu şöyle anlatır: "Mütekabil siperler arasında mesafemiz sekiz metre, yani ölüm muhakkak.. Birinci siperlerdeki, hiçbiri kurtulmamacasına kâmilan düşüyor, ikincideki onların yerine gidiyor. Fakat şayanı gıpta bir itidal ve tevekkülle biliyor musunuz ? Öleni görüyor, üç dakikaya kadar öleceğini biliyor, hiç ufak bir fütür bile göstermiyor; sarsılmak yok.. Okuma bilenler elinde Kur'an-ı Kerim, cennete girmeye hazırlanıyorlar. Bilmiyenler, Kelime-i Şehadet çekerek yürüyorlar. Bu Türk askerindeki ruh kuvvetini gösteren şayanı hayret ve tebrik bir misaldir. Emin olmalısınız ki Çanakkale Muharebesi'ni kazandıran bu yüksek ruhtur." *Anafartalar Muharebatı'na Ait Tarihçe* Yayınlayan: Uluğ İğdemir, Ankara 1990, s.25.

⁸² KANNENGIESSER, s.138.

Bu menfî düşüncelerin yanında, Alman-Türk ittifakının faydalı olduğu görüşleri de söz konusudur. Köln Gazetesi muhabiri 2 Haziran 1915'te verdiği haberde şöyle yazar: "Sanders, Türklerin mükemmel askeri karakteriyle Almanların organize yeteneklerini mükemmel bir şekilde birleştirdi. Aksaksız çalışan makine gibi yapmayı başardı. O, Gelibolu'yu gerçekleştiren kişidir. Birçok Alman, baştan beri Türk ordusunu Alman örneğine göre tamamen yeni düzenledi."⁸³

Çanakkale'nin mayınlarla geçit vermediğini hatırlayınız, bunların tamamı İstanbul'daki Alman sevk merkezinin ürünüdür.⁸⁴ Boğazlardaki ve Çanakkale'deki istihkâmlara derhal Alman haber subayları yerleştirildi ve oralarda haberleşme ağı kuruldu.⁸⁵ Türklerin karşı koyuşlarının ruhu, Küçük Asya'daki başarının kaynağı deniz komutanı, politikacı ve organizatör Souchon idi. Onun zafere kesin inancı, Türkleri ve Almanları icraatlarda ileriye götürdü. O, bütün politik ve askerî engelleri yendi. Onsuz Çanakkale zaferi, Kut-el Amara, Suriye sahil koruması, Rusya'nın dış dünyayla kesintisi olmazdı. Başka hiçbir yerde savaşta ihtiyaç olan araç-gereçler amaca çok uygun ve daha başarılı kullanılmadı. Vakıanın personel çekirdeği Akdeniz Alman tümeni idi. Bu Türklerin gururu idi. 22 Ocak 1918'de Times şöyle yazıyor: Başka hiçbir gemi, Goeben ve Breslau gibi savaş üzerine etki etmedi.⁸⁶

18 Mart, tamamen haklı olarak Usedom, Merten, Wossidlo, Werhle isimlerine ve Türk-Alman ordusunun cesaretine ve fedakârlığına aittir.⁸⁷

Türk ordusunda silâh sıkıntısını gidermek için Almanya'dan silâh getirilmek istendi. Fakat Romanya buna müsaade etmedi. Bükreş'teki elçinin de çabaları beyhude kaldı.⁸⁸

⁸³ "Die Kaempfe auf Gallipoli von unserem Sonderberichterstatte", *Kölnische Zeitung*, N. 532, 2 Juni 1915.

⁸⁴ LOREY, Bd. I, s.28.

⁸⁵ LOREY, s.36.

⁸⁶ D.a. HOLLWEG, Die Mittelmeerddivision von Vize-Amiral a. D. Hollvveg, Bremen, Nachlass Souchon, *Militaerarchiv-Freiburg*, N. 156/29.

⁸⁷ JANSON, "Dardenellen".

⁸⁸ MÜHLMANN, Carl, *Das deutsch-türkische Waffenbündnis im Weltkriege*, Leipzig 1940, s. 48; Bu konu hakkında Almanya Dışişleri Bakanlığı'nda birçok belge bulunmaktadır. Almanların, Romanya ile pazarlıkları ve görüşmeleri üzerine "*Krieg 1914, Entsendung von*

Sanders, İngilizlerin bir taaruzdan sonra birkaç gün ara vermelerinin büyük bir kazanç olduğunu belirtmektedir. Aksi takdirde bu silâh ve cephaneyle ayakta kalmanın mümkün olmayacağını vurgulamaktadır.⁸⁹

Bazı Alman subay ve yazarlarının bu müsbet görüşlerine rağmen, gerçekleri ortaya koyan farklı görüşler de söz konusudur. Farklı cephede görev yapmış Kress Paşa da Türkiye'deki Alman askerleri üzerine şu açıklamayı yapar: "Yıldırım ordusunda bulunan hiçbir Alman subayın Türkiye'yi tanımadığını ve burada daha önce hiç çalışmadıklarından ve savaş meydanı üzerine komutanlığa bilgi verecek ve emrine verilen askeri aydınlatabilecek durumda olmadıklarından bahsetmektedir."⁹⁰

Bir başka Alman subay Crapolanski de şöyle demektedir: "Ülkemde yedek bir orduyu dahi yönetmem için çok yaşlı görülüyordum, ama burada en uzağa gönderilmiş ve en tehlikeli durumdaki orduyu sevk etmek için oldukça genç kabul ediliyorum.⁹¹ Meşhur Goltz Paşa⁹² da, emeklilik yıllarında Türk ordusunda Kut-el Amara'da görev almış, lekeli humma hastalığına yakalanarak 73 yaşında vefat etmiştir. Alman subayı ve askerinin bazısı çevreyi tanımıyor, bazısı tecrübesiz ve bazıları da askerlik mesleği için çok yaşlı idiler. Bu askerlerin, Türk ordusuna büyük bir katkı sağlaması beklenemezdi.

Çanakkale Cephesinde Almanya, Türkiye'yi tanımayan yaklaşık yüz kadar subayın desteğinden başka bir yardım⁹³ yapamamıştır. Komutanların da savaş

Offizieren für die deutsche Schiffe in der Türkei und Lieferung von Kriegsmaterial an die Türkei, R. 21434- 21444" dosyalarında çok sayıda yazışma bulunmaktadır.

⁸⁹ SANDERS, s.104.

⁹⁰ KRESS, von Brief an Oberst von Mertz, Nablus, 2. 12. 1917, *Militaerarchiv-Freiburg, N. 242/4*

⁹¹ MUDRO, von, Brief von Crapolanski an Waschlapski, Bagdad 27. 2. 1916, *Militaerarchiv-Freiburg, N 80/ 19,*

⁹² Goltz Paşa hakkında geniş bilgi için bkz. Ramazan ÇALIK, "Colmar Freiherr von der Goltz (Paşa) ve Bazı Görüşleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.XII, S.36, Kasım 1996.

⁹³ Çanakkale'de Almanların katkısı olup olmadığına dair tartışmalar daha sonraki yıllarda da devam edip gitmiştir. Çanakkale cephesinde Almanların başarısı üzerine, Münih "Völkischen Beobachters" gazetesinde Hauptmann Wielmers'in yazısı çıkar. Bunun üzerine Türk basını, 26 Nisan 1935 tarihli Cumhuriyet gazetesinde "Türk Hakkına ve Tarihi Gerçeklere Saldırı" adlı yazı yayınlar. Bunu Alman Rosenberg bir raporunda Dışişleri Bakanlığına şöyle bildirir: ..Türkler, Almanların savaşta gereğinden fazla Türk kanının

başladıktan sonra gelmesi münasebetiyle, Türk ordusunun Almanlar tarafından yeniden düzenlenmesi ve sevk edilmesi söz konusu olamazdı. Alman cephesinden düşman askerini Çanakkale'ye çekme düşüncesi de savaşın uzamasına ve Türk askerinin büyük sayıda şehit vermesine sebep olmuştur. Almanya'dan getirilmek istenen silâhlar, Romanya tarafından engellenmiştir. Bu sebeplerle Almanya'nın Çanakkale'de savaşın zaferle neticelenmesine etki edecek kadar bir katkı sağladığını söylemek mümkün olamaz. Öyleyse niçin başımıza ısrarla Alman komutanlar atadık? Niçin komutanın Türk olduğu birliklerde kurmay başkanı Alman yapıldı?

Sonuç

Çanakkale Zaferi'ni Alman kaynakları ışığında değerlendirmeye ve Almanların katkısını netleştirmeye çalıştık.

Çanakkale Zaferi, Türk Milleti'nin düşmana karşı ölüm-kalım mücadelesidir. Çanakkale Savaşı kaybedilmiş olsaydı, İtilâf Devletleri İstanbul'a yerleşecek ve Osmanlı Devleti'ne istediği gibi taksim edecekti. Çanakkale Savaşı'nı kaybetmiş bir Türk Milleti, belki de Anadolu'da daha sonra yapmış olduğu mücadeleyi yapmak için şartlar oluşmuyacak, hatta buna cesaret edemeyecek ve teslim olacaktı. Çanakkale Zaferi, bu açıdan Türk Milleti'nin yeniden doğuşunun ilk kıvılcımı ve sinyalleridir. Bu savaş, Türk Milleti'ne yeniden güven kazandırmış ve bu güven Millî Mücadelenin zaferle taçlanmasını sağlamıştır.

Bir milletin yeniden doğuşu olan Çanakkale'de, Almanların katkısı az da olsa olmuştur. Ama bazı Alman yazarların iddia ettiği gibi, zafer Alman komutanlarının sevk ve idaresinin eseri değildir. Bunu söyleyebilmek ve iddia edebilmek için 250.000 Türk askerinin şehit olmaması gerekirdi. Orduyu iyi sevk ve idare, bu kayba sebep olmazdı. Metinde de bahsedildiği gibi Alman komutanlar bölgeyi ya iyi tanımıyor ya da tecrübesiz veya yaşlı idi. Bunun

akmasına sebep olduğunu iddia etmektedirler... Bu sebeple Almanların Türkleri rahatsız eden böyle konularla uğraşmamasını, bunun iki devlet ilişkilerine zarar verdiğini bildirir.... Ayrıca Cumhuriyet gazetesinden alıntılar yapar: Liman von Sanders burada Türk ordu kumandanlığını aldığı anda, zaten Türk ordusu Çanakkale'ye yerleşmişti ve siperini almıştı. Fakat o, Alman menfaatlerini düşünerek ordunun kıyıda geri çekilmesini sağladı. Böylece düşman kuvvetleri, karaya rahatlıkla çıktı. Paşa'nın bu taktiğinin doğru olup olmadığı ve buna kendisinin inanıp inanmadığı, yani düşman ordusunu oyalama, tartışılabilir. Bu sebeple birçok Türk askeri şehit oldu. Bu oyalama taktiği ancak 1917-1918 yıllarında anlaşıldı. *Türkei Politik 2, 78488, Bd. 5, Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland* Ankara, 8. Mai 1935.

yanında Almanların savaşı Alman menfaatlerini düşünerek yönlendirmeleri, savaşın uzamasına ve şehit sayısının artmasına vesile olmuştur. Düşman askeri karaya ayak basmadan hücum edilseydi bu kadar kayıp olmayabilirdi. Ama Almanlar için düşman asker sayısının burada artması önemliydi. Ölen Türk askeri idi. Öyleyse Türk topraklarına mümkün olduğunca fazla düşman çekilebilirdi.

Bir çoğu savaş başladıktan sonra Türk ordusuna katılan yaklaşık 100 Alman subay ve askerinin kısa sürede Türk askerini tanıması ve yeniden düzenlemesi mümkün değildi. Ama Türk ordusu savaş başlamadan önce gerekli tedbirleri almıştı.

Türk askeri ölüm-kalım mücadelesi içinde olduğunun farkındaydı. Namus ve şerefi, vatan ve milleti için savaşıyordu. Bu değerler askerin, ölüme gözünü kırpmadan gitmesini sağlıyordu. Bu yüksek ruh savaşın kazanılmasında en önemli faktör idi. Diğer faktörler ikinci derecede önem taşıyordu. Ayrıca Türk askeri ve komutanı hem savaş başında düşmana büyük zayıat veren hem de savaşı sona erdirecek son darbeyi vuran idi. Savaş başında döşenen mayınlar ve düşmanın karadan yaptığı son taarruza büyük darbe vuran Atatürk ve askeri savaşın seyrinin değişmesinde büyük etkenlerdi. Yani Türk askeri, korkusuzca düşmana zamanında müdahale etmiş ve onların geri çekilmesini sağlamıştı.

Bu sebeplerle Türk askerinin ve komutanlarının kazandığı büyük zafere kimsenin gölge düşürmeye hakkı yok. Zafer, milletin kendi evlâtlarının büyük özverileriyle yaptıkları mücadele sonucunda kazanılmıştır.

Bu gün de Türkiye, yine vatanın öz evlatlarıyla yapacağı mücadeleleri zaferle taçlandıracaktır. Dışarıdan gelecek sözde destek ve yardımlarla bir yere varılamıyacağını tarih ve günümüzde birçok hadiseler göstermiştir. Vatan, milletin bağrından çıkaracağı öz evlâtlarıyla hak ettiği mevkiye yeniden gelecektir. Bunun başka yolu ve metodu, dün olmadığı gibi bugün de yoktur.